

gatás utópikus vágya mögé bújni, mint korábbi köteteiben próbálta. Azt a védekezési módszert választja, hogy kimondja a szót, és minden pesszimizmusa ellenére bizik benne, birtokolhatja a megnevezett dolgokat. Ez a látszólagos kitarulkozás, beszédképesség elhárító mechanizmus érzelmei és a személyesség száműzésére. Szétszedi a nyelvet, *élveboncolja*, Nadas Péter szavával. És a nyelv valóban darabokra hullana szét, ha verstani szabályokkal nem tartaná össze. Nadas (neki ajánlja egyébként Borbély a kötetét), ami kissé archaikus gesztussal a mester megnevezését jelenti a tanítvány részéről) a LEÍRÁS egyik novellájában tudatosítási vágyától való szenvedését írja le, ahogy érzékei és tudata elváltnak, csak szavak maradnak. A gondolkodásról való gondolkodás, érzések nélkül: „*Milyen világosan működik az agyam! Felméri, élvezi önmaga szenvedését! Most: működik. Induljunk ki ebből! Ami van. Ezek szerint működik valami, ami én vagyok, de részlet belőlem.*” Ez a valami névmássá válik, eltűnik belőle a szubjektum, kiüresedik. Borbélynál éppúgy, mint Nadasnál, a személyiséghasadási élmény hierarchikus személyiségszerkezetet teremt. Egy másik lételemet, egy másik ént a meglévő fölé, amelyben önmagát meghaladhatja, feloldhatja, lehetőséget teremthet az olvasóval való találkozásra. Alkalmat.

(A kudarc) Borbély számára az írás minden alkalmat az elhallgatásra való törekvés. Ez nem új találmány. Vannak emberek, akik csak írásban tudnak igazán hallgatni. Elhallgatni. Bizonyos dolgok csak írásban, az írás által hallgathatók el. Pilinszky például többet hallgat el, mint amennyit kimond, ezáltal lesznek súlyosak hiányos mondatai. Közben következetesen mindig ugyanarról beszél. Számára az írás közelebb van a hallgatáshoz, mint a beszédhez. A remény pedig az írás kudarcának ellenében a hallgatásban lehet. De Pilinszky elhallgatásai másféle élményből táplálkoznak, mint Borbély vágyai. „*Szavai egy kudarc szavai [...] Szavai a kimondás által / Lesznek a kudarc szavaivá. A kudarcot csak ki- / Mondásuk árán kerülhetné el...*” – írja második kötetében (A BÁBU ARCA). Borbély tehát mindig is kedvelte a nyelvkritikus jellegű megfogalmazásjátékokat (l. ismét Tandori egy korai korszakát például), amelyeket csak hajsza-

választ el a közhelyektől, az a hajsza, ami által az ismert gondolat éppen paradoxonba fojtható. De a kudarcélmények ellenére a folytonos (ön)ismétléseken keresztül egy technikailag bravúrosan megoldott kötethez jutott el, amelyben előző kötetei formai pozitívumai összegződnek. Ugyanakkor kikopott belőle a(z) Istenhez-emberhez való közvetlen közeledés, odafordulás vágya, szándékaikat hasonmások és válaszlehetőségek, ironia és önironia mögé rejti. Kétségbeesései nem adnak már elég fogódzót ahhoz, vajon miben kételkedik. Ismétlései igazságvariációk egy-egy általános témára, mint sok (gyengébben kivitelezett) posztmodern vagy annak tartott múltjánál manapság. Módszerét egy mai fogalommal az írás dekonstrukciójának is nevezhetnénk. Formailag már csak egyetlen veszély fenyegeti ezt a nehezen kiépített egyéni utat, hogy túljárja önmagát. Technikailag is unalmassá, mesterkeltté válhat. Azaz tehát folytatható-e egyáltalán ez az út?

Jász Attila

A HAZUDNI BÜSZKE ÍRÓ

Lukácsy Sándor: *A hazudni büszke író*
Balassi Kiadó, 1995. 366 oldal, 480 Ft

„Petőfi-kutató!”

Így mutatták be Lukácsy Sándort másodéves hallgatói 1972–73 táján a szegedi egyetemen, amikor én, zöldfülű elsős, megkérdeztem tőlük, hogy ki is az az ember, akinek az előadásait hétről hétre olyan kitartó lelkesedéssel emlegetik. És most, végigtekintve Lukácsy eddigi munkásságán, azt kell mondanom, hogy e jellemzés nem csupán tömör, hanem lényegbevágó is volt: a hajdani rajongott előadó legjelentősebb tanulmányait valóban Petőfiről írta.

Sorukat az életrajzi kutatás helyzetét felmérő PETŐFI ARCA ELŐTT című műhelytanulmány nyitotta meg az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1963-as évfolyamában, de az igazi kezdetnek mégis a PETŐFI ÉS CABET tekinthető, mely három évvel később jutott nyomdafestékhez ugyanebben a folyóiratban. Máig tiszt-

teletet parancsoló irodalomtörténeti teljesítmény, kitaró nyomozás eredményeként született, fogalmi nyelvet beszélő, élvezetes filológiai kalandregény. Petőfi maga is jelezte naplójának sokat idézett soraiban („*Évek óta csaknem kirekesztőleges olvasmányom... a világnak ez új evangéliuma...*”), hogy világszemléletének alakulásában milyen jelentős szerepet játszottak a francia forradalmak történetéről szóló olvasmányai – közülük azonban nem nevezett meg egyet sem. Főnmaradt viszont egy kéziratoss jegyzete A FRANCZIA FORRADALOM címmel, melyben 1789-től 1795-ig kronológiai rendben rögzítette az egykorú események közül a legfontosabbaknak tartottakat. Ezek a feljegyzések segítettek Lukácsyt ahhoz, hogy a francia forradalom történetéről szóló tengernyi írásmű közül kizárásos módszerrel meghatározza a forrást, Etienne Cabet HISTOIRE POPULAIRE DE LA RÉVOLUTION FRAN AISE (1839–40) című többkötetes könyvét. Hatalmas munka volt ez, sikeresen végigvitt logikai hadművelet az átrághatatlan betűtengerrel szemben, s ha Lukácsy itt megáll, netán elégedetten hátradől, tanulmánya már akkor is mérföldkő lett volna a Petőfi-filológiában. Ő azonban előredőlt inkább, újabb hazai és külföldi könyvtárak katalógusai és olvasópultjai fölé: tisztázni szeretne volna még, milyen világnézetet közvetített Cabet munkája Petőfi számára.

Vizsgálódásai során megállapította, hogy Cabet volt az első, aki a sok gyalázkodó royalista és legitimista feldolgozás után a francia forradalom történetét jakobinus szemszögből ábrázolta, munkája során pedig erőteljesen támaszkodott Buonarottinak a babeufi egyenlőségi nézeteket népszerűsítő CONSPIRATION POUR L'ÉGALITÉ DITE DE BABEUF (1828) című könyvére. Mindebből már logikusan adódott az a következtetés, hogy az HISTOIRE POPULAIRE olvasása közben Petőfi nem csupán a forradalom történetével, hanem a korai kommunizmus egyenlőségi tanáival is megismerkedhetett. E szálát Lukácsy egyelőre nem követte tovább, s noha tanulmányának befejező, szám szerint 213. lábjegyzetét („*Hatott-e Petőfire az egyenlőség ikárai tana, Cabet kommunizmusa, külön vizsgálatot igényel, s ezt következő tanulmányomban fogom elvégezni*”) már e ponton is megfogalmazhatta volna, mégis (megint) továbblépett. Hátra-

volt ugyanis annak a kérdésnek a felvetése, hogy Petőfi vajon mikor olvashatta Cabet munkáját. Lukácsy a választ keresve az 1846-os évhez, a FELHŐK-korszakot követő világnézeti fordulathoz jutott el – ennek hátterében ugyanis Cabet munkáját ismerte fel. A bizonyítás során egyebek mellett szemügyre vett számos verset is, és újszerűen értelmezte az egész FELHŐK-korszakot: „*Régebben szokás volt a FELHŐK geneziséét pusztán egyéni indítékokból levezetni... valójában az ok sokkal összetettebb... a hazafi gondja, párosulva az egyén elszennvedett sérelmével, immár... általános rossz társadalmi közérzettel alakul... a kifejezésben is általánosításra tör, a mondanivalót magasabb szintre, az erkölcsi világnézet szintjére emeli, s a költő fájdalmát világfájdalomná, világméretű fájdalomná fokozza... a világszabadságért való rajongás korszakát életművében – grammatikai és logikai szükségyszerűséggel – a világfájdalom korszakának kellett megelőznie.*” (321.)

A PETŐFI ÉS CABET Lukácsynak talán a legjobb munkája, melyben egy egészen eredeti, végre nem Horváth János Petőfi-könyvével kimondva-kimondatlanul vitakozó, azt a talpáról a fejére állító, hanem tőle független szempontrendszerű monográfia lehetősége csillant meg. E könyv azonban mindmáig nem készült el, és maga a tanulmány sem kapott helyet a most megjelent kötetben. Hasonló sorsra jutott a módszertanilag rendkívül érdekes ASZIMMETRIKUS IHLETEK (ItK, 1969), amely máig tanulságos módon kapcsol össze eszmetörténeti nyomozást szorosabb értelemben vett műértelmezéssel. És némileg hasonló lett a sorsa az „...ÉS PIROS ZÁSZLÓKKAL” című eszme-futtatásnak is, mely három hosszú részletben jelent meg 1967 végén és '68 elején a régi *Kritikában* – a kezemen tartott válogatásban viszont csak az első rész olvasható. Mindennek nyilván terjedelmi okai lehettek, s az utóbb említett tanulmány esetében az öncsonkítás kevésbé fájdalmas, mivel a gondolatmenet leglényegesebb része, újdonsága már az első részletből világossá válik. A PETŐFI ÉS CABET, valamint az ASZIMMETRIKUS IHLETEK elmaradásáért viszont nem kárpótolnak a kötetben olvasható, Petőfiről szóló írások. Igaz, a PETŐFI FORRADALMI VILÁGNÉZETE összefoglalja az 1966-ban megjelent tanulmány gondolatmenetét is, de a tények tömör felsorolásából éppen a filológiai nyomozás izgalma hiányzik; második része

pedig több helyütt fedi a néhány oldallal korábban olvasható A KÜLÖNBÖZŐ című tanulmány gondolatait. S hogy a mégoly szépen megírt, az 1973-as Petőfi-jubileumra készült ünnepi beszédnek miért kellett belekerülnie a könyvbe az említett fontos tanulmányok kárára, azt végképpen nem értem. De felvehetném ugyanezt a kérdést A ZORD ATYA ÉS HONLEÁNY című, Szendrey Ignácra és leányáról szóló szöveg esetében is, mely valójában nem is tanulmány, hanem kommentált szövegkiadás, tallózgatás atya és leánya elfeledett írásai között.

Ilyen vegyes tartalmú közlemény egyébként jó néhány található még a kötetben. A SZABADSÁG, EGYENLŐSÉG, ATYAFISÁG az első magyar hírlapoknak a francia forradalomról szóló tudósításaiból válogat, a HÁROM NEM KÉZZEL ÍROTT KÖNYV Széchenyi szövegeiből szemelgeti ki a XX. század végén is aktuálisan csengő részleteket, a KÉT KOLOZSVÁRI NAPLÓ 1835-BŐL Gyulay Lajos és Bölöni Farkas Sándor párhuzamosan született feljegyzéseiből hoz részleteket, a „KÖLCSEY FERENC NINCS TÖBBÉ!” a költő halálát követő ellenséges hangú sajtókampány, valamint Vörösmarty pénztelenségének dokumentumaival ismerteti meg, a HANGSZALAGOK 1848-BÓL a februári francia forradalom egykori tanúit idézi, a KI TÉPTE LE A BABÉRT Petőfi és Vörösmarty írásait szembesíti, az ÁLMOK A TÖRTÉNELEMRŐL Madách kapcsán Baróti Szabó Dávid Milton-fordításából tesz közzé hosszú részleteket.

Csupa érdekesnél érdekesebb szöveg, szívesen böngészem őket, és böngészésük újra megerősít abban a hitemben, hogy Lukácsnál jobban valószínűleg senki sem ismeri a XIX. századi magyar irodalom rejtett forrásait, meglepő furcsaságait és elfeledett szépségeit. Tudása lenyűgöző, érzékenysége bátran Weöres Sándoréhoz mérhető. Mégis felvetődik bennem a kérdés: az a Lukács Sándor, akinek jó néhány (mindig kítűnő) szövegkiadás gondozására nyílt már alkalma, vajon miért töltötte fel első és (önhibáján kívül) méltatlanul későn született tanulmánykötete lapjainak közel egynegyedét vendégszövegekkel? Az egyetemi hallgatók pedig változatlanul mehetnek a könyvtárba, és szedhetik ki egymás kezéből az *Irodalomtörténeti Közlemények* egyetlen példányát,

ha Cabet-ről vagy Petőfi ihletműködésének aszimmetriájáról szeretnének olvasni...

E tanulmányok megjelenését egyébként annak idején nem kísérte egyöntetű lelkesedés. Egyes részletkérdések kapcsán már az összességében nagy elismeréssel fogadott, Cabet-ről szóló eszmefuttatás irodalomtudományi intézetbeli vitája során is megfogalmazódtak óvatos szakmai kételyek (*ItK*, 1966. 520–521.). Ugyanez ismétlődött az ASZIMMETRIKUS IHLETEK esetében is (*ItK*, 1969. 670., 704–711.). Ebben persze nincsen semmi rendkívüli: az irodalomtörténészek tették a dolgukat. Kevésbé természetes azonban, hogy a filológiai fenntartásokat hamarosan hatalmi ellenérvek nyomtatékosították övön aluli ütések formájában. A fő ellenlábás Pándi Pál volt, aki maga is Petőfi eszmerendszerével foglalkozott, és minden bizonnyal már akkor vérig sértődött, amikor Lukács a PETŐFI ÉS CABET egyik lábjegyzetében vitakozott vele. Pándi ugyanis általában beszélt az utópista szocialista tanítások hatásáról Petőfi költészetében, Lukács viszont ezt a megfogalmazást túlságosan is általánosnak találta, mondván: „nem derül ki belőle, a korai szocializmus sokféle és gyakran ellentétes változata közül melyikről van szó. Pándi név szerint Saint-Simont, Fourier-t, Owent, Lamennais-t, Sismondit és a chartistákat említi; ennyi egyszerre egy kicsit sok. Nyilvánvaló, hogy csak jelezni akarta a szellemi légkört, melyben a reformkor értelmiségének java, tehát Petőfi is élt”. (*ItK*, 1966. 327.) Ám ezzel a jóindulatú feltételezéssel szemben hamarosan az vált nyilvánvalóvá, hogy Pándi jöttányit sem hajlandó engedni a korai szocialista eszmék közötti különbségeket kiemelő és szigorú rendet teremteni igyekvő Lukácsnak, aki újabb tanulmányaiban Petőfi költészetét egyre egyértelműbben a Babeuf és Buonarrotti által képviselt elmélethez közelítette.

A filológiai ellenvetések helyére pedig szépen csendesen egészen más természetű érvek léptek. A hatalomnak persze nyilván mind-egy lett volna, hogy Petőfi eszmerendszerét csupán egyetlen vagy inkább többféle korai szocialista ideológiához kell-e kötni, s hogy helyesebb-e az utópista szocialisták helyett a korai szocialisták elnevezést használni. Pándi azonban hatalmi helyzetben volt az '56-ban „besározódott” Lukácsval szemben, s pozícióját fel is használta érveinek erősítésére.

Ellenlábását olyannyira sikeresen szorította ki a véleménynyilvánítás korabeli fórumairól, hogy Lukács a hetvenes években leginkább már csak az *Irodalomtörténeti Közleményekben* juthatott szóhoz, amely intézeti folyóiratként hivatalból hozta írásait, meg a *Valóságban*, ahol alighanem barátai lehettek.

E kiszorítósdival a szakmai vita egyértelműen a politika térmezéjére csúszott át: a hatalom és a vele szembeszegülő magányos intellektuel csatájává vált. Mindazok pedig, akik ugyan szívesen vitakoztak volna Lukács bizonyos tételeivel, de utálták Pándit és az általa megtestesített „puha diktatúrát”, gyorsan elhallgattak, hiszen szakmai ellenvételeik Pándiéknél malmára hajtották volna a vizet. A kor legfelkészültebb Petőfi-kutatói, Martinkó András és Kiss József tudomásom szerint sohasem fejtették ki nyilvánosan azokat a fenntartásaikat, amelyeket szűkebb körben azért mégiscsak megfogalmaztak. Közben mindketten meghaltak, meghalt Pándi is, a rendszerváltás után pedig, végre megszabadulva szocializmustól és kommunizmustól, az egész téma meglehetősen időszerrűtlenné, sőt gyanússá vált. Dávidházi Péter egyenesen arról beszélt éppen a *Holmiban*, hogy Pándi és Lukács vitája „a rezsímnél jött leginkább kapóra, hiszen végül is mindkét lehetséges árnyalat a fennálló hatalmat igazolta, genealogikus (származástani) legitimációval: egy magát szocialistának, sőt vágyképében kommunistának hirdető pártállam a nemzeti költőről állíthatta, mégpedig a tudománnyal szentesítve, hogy hivatalos ideológiájának szellemi őse”. (1993. 1585.) Ezt a megállapítást azért citálom itt, mert rendkívül igazságtalannak érzem, nem is annyira az igazsággal (az utókornak mindig igaza van), mint inkább Lukácsval szemben. Lukács ugyanis nem korai szocialista eszméket kezdett keresni Petőfi életművében, hanem a forradalmár eszmerendszere érdekelt, megbélyegzett forradalmárként néhány évvel 1956 után. „A francia forradalom története – magamon tapasztalom – mámorosító szesz, rabul ejt, nem lehet szabadulni tőle; a nagyszerű drámát tökéletes szereposztásban játszatta a történelem, alakjai Büchner színpada nélkül is az eleven valóság színében ágálnak s tusakodnak előttünk, lebűvölnek, mint a kobra-tekintet, elkísérnek álmainkba, százszor is újra élnek és meghalnak százszor is újra bennünk – nincs abban semmi csodálatos,

hogyan Petőfi szüntelenül a forradalmi múlt igazságában élt.” A PETŐFI ÉS CABET című tanulmány harmadik részének nyitó mondata ez, alig rejtett önvallomás, hittétel és tisztelgés a legutóbbi forradalom emléke előtt.

Más kérdés, hogy a forradalmár Petőfi eszmerendszerének gyökerei éppen a korai szocialista tanokhoz vezettek. Az irodalomtörténész nyilván vonzalmának megfelelően választ témát, de kutatásainak eredményeit akkor is bemutatja, ha azok nem egészen vonzalmának megfelelő területre vezetnek őt. Egyébként is, a *valóban* történetien gondolkodó irodalomtörténész jól tudta, hogy a korai szocialista tanok Petőfi korában még mámorítóan új és vonzó eszmék lehetnek. Bemutatta hát kutatásait, s amikor kiderült, hogy a (Pándi által befolyásolt) hatalomnak ezek mennyire nincsenek inyére, akkor a kora szocialista eszmékkel való foglalkozás felől elhárult a fennálló ideológia szolgáltatásának legkisebb gyanúja is.

Mindez eléggé egyszerű képlet ma már. Nagyobb baj az, hogy a vita politikai síkra terelődése lehetetlenné tette a szakmai kérdések tisztázását. Kár pedig, mert aligha tagadható, hogy Petőfit megérintették a korai szocialisták tanai, és nagyon jó lenne, ha e kérdéskörben tájékozódni igyekezve nem egy félbemaradt és eltorzult vita dokumentumai között lapozgathatnánk csak.

Mert vita azért volt. Pándi persze a háttérben maradt, helyette Fekete Sándor lépett a ringbe, és meg is mérkőzött Lukácsval (*Valóság*, 1973. 12., 1974. 4.) E rossz emlékéű ütésváltás dokumentumai sincsenek benne a mostani kötetben, nem is hiányolom őket egyáltalán. Mégis kár, hogy a jámbor és ma született olvasót még egy lábjegyzet sem tájékoztatja róla. Persze megértem, hogy az a Lukács, aki annak idején éppen eleget küszködött Pándiéknél erkölcsstelen és gátlástalan támadásaival (melyeknek a leirt szövegek nyilván csak víz fölé nyúló csúcsát képezik), most figyelmen kívül hagyja hajdani ellenfele paszkvillusait. Mégis úgy érzem, elegáns gesztus lett volna legalább utalni rájuk.

Én egyébként sohasem haragudtam Pándira, mert neki köszönhettem, hogy Lukács Sándor tanítványa lehettem a szegedi egyetemen. Az 1970-es évek elején ugyanis, amikor Lukács be sem tehetette a lábát Pándi fel-

legvárába, a pesti egyetem bölcsészkarára, az ügyesen taktikázó és legendásan kódosító Keszérű Bálint tanár úrnak sikerült katedrához juttatnia a Pesti Barnabás utcában nemkívánatos kutatót a szegedi Ady téren. Igaz, a katedrához nem jutott több az adjunktusi beosztásnál, noha a kandidátusok egyébként mind docensek voltak, de e ponton már Keszérű tanár úr is tehetetlennek bizonyult. Nyilván dacból iratta ki Lukácsy névtáblájára a szokásos egyetemi beosztás helyett azt, hogy *kandidátus*. Ez pedig már önmagában is eléggé feltűnő volt a sok aranybetűs tanársegéd-adjunktus-docens között, nem lehetett nem felfigyelni rá.

Amint nem lehetett nem felfigyelni Lukácsy előadásaira sem, mert Lukácsy előadásainak a híre gyorsan körbejár, és legendák szövődtek körülük. Eötvös regényéről, A KARTHAUSI-ról beszélt órákon át, meg Petőfiről. Az is érdekes volt, amit mondott, még inkább az, ahogyan mondta. Tudott és szeretett beszélni. Játszott a hangjával, és nem csupán elméletben ismerte a retorikát. Egyszer másfél órán át vitte, csűrte és csavarta a szót egy számunkra ismeretlen, titokzatos versről, s csak az előadás végén árulta el, hogy a szerző Vajda Péter. Nem idegenkedett a teátrális gesztusoktól sem. Gusztáv utolsó naplóbejegyzéseinek egyikét olvasta fel, egyre lassulóbb, elhalóbb hangon, szinte már a lélegzetünket is visszafojtottuk, és egy emberként rezzentünk össze, amikor hangját váratlanul szenttori magasságokba emelve hangsúlyozott valami fontosat. Gondolom, jól szórakozott a dolgon, és elismételte évről évre, mert egyszer azt hallottam, hogy a szokatlan csendet követő váratlan felkiáltás után bejött a szomszéd szobából egy orosz tanszéki tanerő, remegő kezében felháborodottan lobogtatva a magnószalagot, melyet állítólag a rémületől összerenzenve szakított szét befűzés közben.

Persze lehet, hogy ez már nem is igaz, de az embert jellemzik a róla születő legendák is, és Lukácsy a legendáiban is óriási volt.

Ellenőrizhető tény viszont, hogy nem csupán beszélni tud nagyon, hanem írni is. Szabatosan, vagy ahogyan ő mondta annak idején, *fogalmi nyelven*. Semmit sem viselt olyan nehezen, mint a pongyola fogalmazást, ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy dolgozatai száraz értekezések lennének. Éppen

ellenkezőleg, egyikét-másikat szinte már szépírói attitűd járja át. Nem tudom, próbálkozott-e valaha fikciós prózával, de a hajlamai biztosan megvannak hozzá. „*Erős szélben, hogy nekifeszülnie kellett, és bizonyára lobogó köpenyben, mint romantikus ifjúhoz illik, haladt föl történetünk hőse a Gellérthegyre 1842. március 28-án.*” Ezzel a XIX. századi regénybe illő mondatral indul PEST – PÁRIZS – POZSONY című tanulmánya. S a folytatásban sem tapasztalni stílusterést: a hős kiletére (Iryni József), a retardatio elvének megfelelően, csak jóval később derül fény. A befejezés pedig hiányzik, az írás a kora romantikára emlékeztető szándékolt töredékben marad.

Előtte az asztalon a legutóbbi *ÉS* (január 26.), benne Lukácsy Sándor a reformkori divatlapok vidéki levelezőinek báli tudósításait mutatja be, színesen, élvezetesen, szinte élvezkedve (AZ UTOLSÓ FARSANG). Élvezkedve rakhatta össze végre megszületett kötetét is, jó lapozgatni benne. Gondosan szerkesztett gyűjtemény, egyes darabjai nem a megírás, hanem a tematika időrendjében követik egymást. De a Tacitusról szóló címadó és kötetnyitó esszé, A HAZUDNI BÜSZKE ÍRÓ, keletkezését tekintve is az első: ezzel a sokatmondó címet viselő írással tűnt fel Lukácsy neve először 1956 után. Pontosan négy év telt el akkor a forradalom óta, és talán a *Nagyvilág* szerkesztői sem véletlenül adták éppen az októberi számmal nyomdába a jámbor kritikának álcázott, de igencsak jelentésszerű mondatokkal megtűzdelt szöveget: „...a zsarnokság grasszálása felett az erkölcsi ítélet hatalmával a szellem és az igazság bosszújának torát ülte meg a történetíró.” vagy: „*Tacitust olvasni annyi, mint megerősíteni hitünket a történelmi igazságtevésben, táplálni ragaszkodásunkat az emberméltósághoz.*”

A könyv ívét, mely a XVIII. század végétől Madáchig nyúlik, négy nagy pillér hordozza: tanulmánycsoportok a francia forradalmakról, Kölcseyről, Erdélyi Jánosról és Petőfiről. A párizsi forradalmakkal három írás foglalkozik mindjárt a Tacitusról szóló esszé után, de a téma bűvópataként később is mindig visszatér; a Kölcseyről szóló blokk öt, az Erdélyiről és Petőfiről szóló pedig hat-hat részből áll. Közöttük pedig szó esik Gvadányiról és Magda Pálról, Teleki Lászlóról és Bölöni Farkas Sándorról, a naplóíró Széchenyiről és Vajda Péterről, az *Athenaeum* és a *Világ* című

lapokról, Engels első magyar olvasóiról, Tánccsicsról, a márciusi ifjakról és a 12 pontról, Irinyi Józsefről és Liszt Ferencről. Van közöttük hosszú tanulmány és esszé, de van néhány bekezdésből álló megemlékezés, ünnepi cikk egyaránt. Csupa elmemozdító írás, csupa inspiratív gondolat még a legrövidebb szösszenetben is. Legfeljebb azt sajnálom, hogy Lukácsy az esszékhez igyekezett idomítani tanulmányait, azaz elhagyta a jegyzetapparátust, és az érdeklődőt az eredeti megjelenési helyekhez utasította. Nyilván a rendelkezésére álló húsz-egynéhány ívvel való takarékoskodás szólt közbe itt is, a jegyzetek elmaradásáért azonban legalább olyan nagy kár, mint a Petőfiről szóló alaptanulmányokért. A szakmabeliek biztosan örültek volna a pontos útbaigazításnak, az úgynevezett „művelt nagyközönség” meglehetősen elvékonyodott rétegét pedig aligha zavarta volna az a néhány apró betűs oldal ott a könyv végén, a tartalomjegyzék előtt.

Petőfi-kutató, valóban?

A kötet tematikai gazdagsága és sokszínűsége cáfolni látszik ezt. És cáfol maga Lukácsy is könyve rövid utószavában: „*Annak idején sokan Petőfi-kutatónak neveztek; ez ellen mindig tiltakoztam, mert nem egyetlen – mégoly nagy – személyiség érdekelt, hanem egy korszak: a reformkor nálunk, a forradalmak kora Európában, s ezeknek sokféle színe, számos egyénisége, történelem, eszmék, kultúra, alkotó író és cselekvő ember együtt. Kiválasztásukban vonzalmaim vezettek, feladatokat nem vállaltam.*”

Így igaz, kétségtelenül. Én mégis azt hiszem, hogy az utóbbi fél évszázad irodalomtudósai közül Lukácsy áll (és áll még mindig) a legközelebb ahhoz, hogy megalkossa az új és már nagyon hiányzó modern monográfiát Petőfiről. Szerencsésebb csillagzat alatt munkájával régen elkészült volna, s nagyon remélem, hogy a Balassi Kiadónak a mostani tanulmánykötet után lesz még alkalma újabb, a XIX. századi költőről szóló vaskos könyvének bemutatására is.

Szabély Mihály

VÉLEMÉNYEK ÉS ÍTÉLETEK

Halmai Gábor: Az egyesülés szabadsága. Az egyesülési jog története

Atlantisz–Medvetánc, 1990. 238 oldal, 160 Ft

Halmai Gábor: A vélemény szabadság határai

Atlantisz, 1994. 338 oldal, 495 Ft

Két könyvről lesz tehát szó, de közel sem egyenlő súllyal: írásom nagyobbik részében a második kötettel, A VÉLEMÉNYSZABADSÁG HATÁRAI-val (továbbiakban: VÉLEMÉNYSZABADSÁG) foglalkozom. Az egyik nyilvánvaló okra maga Halmai is utal AZ EGYESÜLÉS SZABADSÁGA (továbbiakban: EGYESÜLÉS) előszavában, amikor mentegetőzik amiatt, hogy könyve – persze: egyáltalán nem sajnálatos változások következtében – már megjelenésekor „*részben jogtörténeté vált*” (EGYESÜLÉS, 13. o.). Nem is elsősorban az ártott a kötet időszerűségének, hogy az itt még nagy terjedelemben tárgyalt „szocialista jogrend” a múlté lett, hanem inkább az, hogy a többpártrendszer megszilárdulása után az egyesülés kérdése nálunk is elveszítette égető aktualitását. Nem így a vélemény szabadság kérdése, amely a nyugati társadalmakban ma is újabb és újabb dilemmákat kiváltó izgalmas kérdés, s valószínűleg az marad nálunk is, a médiumokról szóló törvény esetleges elfogadása után is. Ugyancsak a VÉLEMÉNYSZABADSÁG felé fordítja a figyelmet a recenzens szakmai érdeklődése is (amely nem jogi vagy politológiai, hanem szociológiai, és amely elsősorban, fogalmazzunk így, az eszmék és vélekedések társadalmi beágyazottságára irányul); valamint az is, hogy ez a kötet érezhetően rutinosabb kézzel megírt mű, mint az EGYESÜLÉS.

Bár ma már egyaránt a polgári alapjogok köré tartoznak, történetileg az egyesülés szabadságának és a vélemény nyilvánítás szabadságának követelése, alátámasztása és kodifikálása korántsem járt kéz a kézben. A vélemény szabadság büszkélkedhet – a kora újkortól kezdve – a támogatók patinásabb névsorával, Milontól Jeffersonon át Kossuthig sokan vallották ezt a legfontosabb szabadságnak; s kodifikálására, tehát törvé-